

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРНА КРИТИКА – МНОГООБРАЗИЕ И РАЗНОРЕЧИВОСТ

Рецензия за книгата на Ноеми Стоичкова „Идеологически полета и критически езици (Фрагменти от едно столетие 1878-1980)“¹

Мария Русева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Как критиката мисли литературата, но и как гледа на собствените си литературнокритически опити? Какви са тенденциите, които се открояват в схващанията за българската литературна критика? Доколко тя може да прояви обективна критическа саморефлексивност и как това повлиява на развоя на литературните процеси у нас? Отговорите на тези въпроси намират своята прецизна обосновка и обстоятелствено разгръщане в новата книга на Ноеми Стоичкова „Критически езици и идеологически полета (Фрагменти от едно столетие 1878-1989)“ (2018).

Изследователското начинание има за цел да открие не просто развитието и ролята на критиката в България, но да визуализира различните „(авто)съзнания“ за критиката. Подбраната тема неизбежно отхвърля опцията за единно съзнание или монолитност на литературнокритическата мисъл. Критиката като набор от множество критически фигури и езици предполага общо идеологически разнопосочно пространство на сближаване и съполагане на индивидуални тези, мнения, оценки. В това се крие и спецификата на книгата – да улови тънкостите на критическото многообразие, да представи в конкретика аргументите на критическото разноречие.

Изследването си поставя за задача да проследи тъкмо „критическите рефлексии, които работят за оформяне на критическото съзнание, зависимо от различните социално-идеологически решетки“. От това се обуславя и необходимостта за по-голям

¹ Noemi Stoichkova, *Kriticheski ezitsi i ideologicheski poleta (Fragmenti ot edno stoletie 1978-1989)*, 2018, Sofiya: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 324 str. [Ноеми Стоичкова, *Критически езици и идеологически полета (Фрагменти от едно столетие 1878-1989)*, 2018, София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 324 стр.]

мащаб на емпиричния обхват – книгата на Ноеми Стоичкова проследява развойните процеси в литературната критика за период от над сто години – като се започне от Освобождението и се стигне до края на 80-те години на ХХ век. И макар в подзаглавието да се посочва, че ще става въпрос за „фрагменти от едно столетие“, следва да се отбележат историческата изчерпателност, хронологическата последователност и документалната плътност, които книгата постига и които ѝ придават безспорни изследователски достойнства.

„Критически езици и идеологически полета“ е конструирана в два основни дяла спрямо литературния и социокултурния контекст в периода на буржоазната държава от Освобождението до Втората световна война и времето на социалистическия реализъм от 1944 до 1989 г. Критическата рефлексия е разгледана като променлива, която се влияе както от литературата и нейните потребности, така и от публичното пространство и неговите институционални залози. Въпреки открояващите се контрасти – идейни и идеологически, двете части на книгата са видени в своето единство: „историческите перспективи“ на литературната критика, оглавяващи първата част до средата на ХХ век, се явяват основополагащи за каноностроителството и развитието на литературната история, но и още, способстват за самоосмислянето и „метаморфозите“ на критиката, които стават водещи във втората част на изследването.

След кратък въстъпителен обзор на генеалогията на българската критика през Възраждането, авторката пристъпва към същината на поставените изследователски проблеми в първата част. Закономерно биват открити водещите имена на следосвобожденската и междувоенната критика, както и значимите периодични издания, които се явяват автентичен документ за механизмите на развитие на критическия процес у нас. Следва да се отбележи, че наред с фигурите на д-р Кръстьо Кръстев, Димо Кьорчев, Боян Пенев и др., бива очертан силуетът на Иван Вазов като критик – образ, който често остава в сянката на поета, писателя, патриарха на българската литература. А заедно с емблематичните имена от междувоенната литературна периодика – „Везни“ и „Пламяк“, „Българска мисъл“, „Златорог“, „Стрелец“ и др., читателят се запознава с „Литературен критик“ – списание, което за първи път в настоящата книга се превръща в обект на метакритическо обглеждане. Това е седмичник за изкуство, критика и култура, който не просто поставя акцент върху образа на литературния критик, но и илюстрира една от тенденциите, която предстои да получи своето идейно продължение в периода на тоталитарна диктатура (и по-конкретно през 80-те години) – да се отделя специално внимание върху дебютните

произведения на младите творци и критици. Като естествен мост между първата и втората част на изследването може да се определят страниците на два фрагмента, посветени на лявата критика в лицето на Димитър Благоев, Георги Бакалов, Тодор Павлов и Иван Мешеков. Последният от изброените е отличен като критик с комплексен литературен подход, „сплав от марксистическа идеология и елитен естетизъм“ – ярък пример за наличието на разноречиви нюанси в палитрата на лявото (по принцип строго догматично) идеологическо поле.

Втората част от изложението, посветена на литературнокритическите себerefлексии от периода на тоталитарното управление, се съсредоточава върху две ключови имена на периодичния печат – списанията „Септември“ и „Пламяк“. Двата водещи официоза са разгледани в качеството им на планомерно и обективно отразяващи поэтапните размествания на идеологическата матрица в десетилетията на соцреализма. Темата за критиката по страниците на сп. „Септември“ е проследена най-напред във връзка със „случая „Тютюн“ от 1952 г., а след това е отчетена значимостта на „размразяването“ след април 1956 г., когато въпросите за критическата роля, за идеологическата и професионалната подготвеност на критиците, за необходимостта от оценки на изминатия критически път стават централни. Избраната изследователска стратегия на документална работа с литературните течения на „Септември“ и „Пламяк“ позволява да се сглоби плътна картината от „критически сюжети“ – разговори и дискусии за критиката (поне по един на всеки пет години), които бележат централните пунктове в развитието на българската соцкритика. На преден план аргументирано бива изведена и смислово разгърната поредица от статии на Пантелей Зарев, Пенчо Данчев, Борис Делчев, Иван Руж, Георги Цанев, Минко Николов, Ефрем Каранфилов, Стоян Каролев и мн. др., която позволява да се очертае в детайл параболата по темата за властовите правомощия на критиката, за нейните изменящи се функции и задачи спрямо партийния директивен дискурс. Утвърждава се тезата за нейната двойна роля – от една страна, като зависима/контролирана от идеологическата конюнктура, и от друга страна, на свой ред контролираща/превърщаща в зависима властта.

Книгата на Номи Стоичкова предлага на читателя задълбочен поглед към литературната критика откъм нейната хетерогенност. Не само като процес със свое начало и различни периоди на развитие; не само от гледна точка на специализирана институция, която гради свои визии за литературната история и канон. „Критически езици и идеологически полета“ събира по своите страници многогласието от

разнородни критически речи, които умеят да полемизират помежду си, но и имат способността да се самоанализират и авторепрезентират.